

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Светлана Стойчева

върху дисертационния труд на Елена Иванова Борисова
“Метафизични аспекти на познанието и фантастично изображение в
съвременната българска проза” за присъждане на образователната и
научна степен “доктор”

От всички качества, които забелязвам в представения за обсъждане научен труд “Метафизични аспекти на познанието и фантастично изображение в съвременната българска проза” с автор Елена Борисова, на първо място бих поставила качеството *оригиналност* – и като тема, и като методология, и като избор на литературен материал.

Самата тема бих определила освен като оригинална и провокативна, и като доста трудна, и като такава, податлива на “спекулативния” разум (не в Кантовия смисъл), към какъвто докторантката не проявява склонност или пък пределено се дистанцира. Напротив – изключително съвестно и критично се отнася първо, към избраните си теоретични източници (първа глава), за да включи в истински диалог концепциите за фантастиката и фантастичното на Цветан Тодоров, Елка Константинова, Дарко Сувин, Розмари Джаксън и Катрин Хюм. Коментарът на ключови научни термини (като когнитивното отчуждение и когнитивната иновация “*novum*” на Дарко Сувин и “параксиалната област” на фантастичното изображение на Розмари Джаксън) е не само коректен, но обогатява инструментариума на българското литературознание към проблематиката на фантастичното. От друга страна, някои понятия не от сферата на фантастичното не са достатъчно прецизирани и довеждат до подвеждащи (или недоказани) заключения: напр. вариантите на българските вълшебни приказки пропъстрени с битови детайли да определят “основната реалистична традиция на българската литература” (с. 39); или: “В нашата антиканонична литература фантастичното е натоварено със социално съдържание, служи за развенчаване на някои религиозни митове.” (с. 41) (може би употребата на понятието фантастично в този контекст би трябвало да се прецизира); също богомилството не можем да мислим извън християнството, каквато употреба забелязвам в изложението.

Към Кантовата теория Елена Борисова проявява определен афинитет, превръщайки я в “свой” инструментариум към метафизичните аспекти на

познанието, захранени от българската фантастика. Тази завръзка е много важна, за да не бъде обвинена в самоцелно експлоатиране на теоретични схеми върху литературен материал. Докторантката изхожда от тезата, че проблематиката на човешкото познание е същностна за разгръщането на повествованието и проблематизирането на съвременното от избраните от нея произведения на съвременната българска проза. Неокантианската си познавателна концепция тя отстоява буквално до последната буква на дисертацията, което доказва и характера ѝ изследовател. Тествайки чрез нея фантастичното изображение в съвременната българска проза, тя се опитва да изяви и обясни нейния специфичен гносеологически потенциал (втора и трета глава).

Параметрите на изследването положително са били доста сложно уравнение за решаване – не по отношение на избрания период (от 60-те години на XX век до наши дни), достатъчно аргументиран с космическите, биотехнологичните и когнитивните открития, довели до нарастване на фантастичната литература в световен и в български мащаб, а по отношение на разновидностите на фантастичното. “Фантастичното изображение” още в заглавието на темата обобщава “фантастичната литература” и “фантастичното като присъствие в текста”. Това разграничение, особено важно в процеса на работата, превърнато обаче в структура на труда, до известна степен го раздвоява. Дори само втора глава, посветена на фантастичната (по-точно научно-фантастичната) литература, но разгърната още повече, би била достатъчна да покрие качеството “дисертабелност” на труда. Примамливо е да се очертае тенденцията на “отместването на научното знание към духовното опознаване” (с. 199), но това разширява твърде много задачата, а приведените като примери автори, макар и нелитературноканонични, както докторантката ги обобщава, вече изглеждат не толкова много. От друга страна, започвайки с научната фантастика и завършвайки с постмодернистката, ала-окултна, неомитология, докторантката трасира доста интересна перспектива на развитие на фантастичното в българската литература – това е по-скоро въпрос към нея.

Бих попитала още какво е отношението ѝ към тезата на Марсел Пруст, че творецът не твори с ума си (което значи не с *ограниченията* на ума си) и неговите истини са напълно различни или паралелни на истините на науката – без да разчитат на постъпателно еволюционистко натрупване и логично конструиране, без да имат доказателствената стойност на научните истини (есето му “Против Сент Бьоф”). Можем ли да мислим словосъчетанието “научна фантастика” за когнитивен оксиморон? Задавам подобни въпроси на базата на

някои загатнати отговори в дисертацията, като: "...“науката” в научната фантастика не е просто технология или пространствени пътувания, при които се срещат две цивилизации, а литературен вариант на научна методология, където предположенията се проверяват от спецификите на познанието.” (с. 8) Въртешните равнища на осмисляне на света са дадени само на литературата, макар и в рамките на логическите конструкти на човешкото съзнание. Самата изследователка говори за т. нар. “отключено съзнание” в анализа си на творби на Павел Вежинов, Наталия Андреева, Николай Ватов. А дали смята, че научната фантастика казва/може да каже нещо, което другите литератури не могат?

Интересно е сродяването, което прави Елена Борисова на научната фантастика с окултната и религиозната, а не с далеч по-естествения ѝ “побратим” – фентъзи литературата. Тази друга перспектива на фантастичното докторантката обосновава чрез творби на Емил Андреев и Галин Никифоров. Тук идва питането: не напомня ли в случая “окултното” и “религиозното” повече на постмодернистко заиграване; не е ли по-скоро литературна стратегия, естетика? Какво е според докторантката отношението на фантастичното към постмодерното художествено мислене и изразяване? Дотук спирам с въпросите – те са израз на желанието ми за интелектуален диалог с докторантката извън границите на труда.

Завръщайки се към предложения за обсъждане труд, дори само да вземем литературната гносеология, какъвто опит разчитам в него, тя вече е напълно достатъчна за да бъде признат приносният му характер. Ето защо безрезервно подкрепям кандидатурата на авторката му за образователната и научна степен “доктор”.

10.10.17.

проф. д-р Светлана Стойчева